

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

6-2023

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

M.I.Nurmatova	
Talabalarda oila iqtisodiga oid kompetensiyalarni takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatdan tadqiq qilinishi	107
D.B.Mahametova	
Use of information technologies in education.....	112
M.Norinov	
Bo'lajak texnik mutaxassislarining kasbiy kompetensiyasini multimedia vositalari asosida bosqichma-bosqich rivojlantirish texnologiyasi.....	115
G.T.Hojikarimova	
Integrativ yondashuv asosida bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarini maxsus kompetensiyalarini shakllantirish pedagogik muammo sifatida	119
X.M.Jo'rayev	
Kimyo o'qituvchilarining o'zini-o'zi rivojlantirish omillari	123
N.B.Odilxo'jazoda	
Kimyo o'qituvchisi kasbiy kompetentligini aniqlash metodikasini takomillashtirishning pedagogik-psixologik asoslari.....	128
B.T.Tojibayev, S.S.Isokov	
Globalashuv kontekstida – ta'lim	132
D.Q.Oxunova	
Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy bilimlarni kognitiv idrok etish kompetensiyalari.....	136
N.E.Yuldasheva	
Jismoniy tarbiya o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda integrativ yondashuvning o'ziga xos xususiyatlari	140
B.X.Baydjanov, Y.E.Mamatova	
Boshlang'ich ta'limda mediamadaniyat va texnoetikani o'qitish texnologiyasini takomillashtirish.....	144

FALSAFA

Б.С.Ганиев	
Социально-политические факторы повышения предпринимательской культуры в Узбекистане	150
M.D.Pardaeva	
Uchinchi renessans poydevorini yaratishda Navoiy Naqshbandiyona g'oyalarining ahamiyati.....	156
Z.P.Nadirova	
Intuitive cognition as a synergistic process.....	161
X.X.Raxmatova	
Naqshbandiylik – jahoniy ta'limot	165
Z.A.Akhmedova	
Donishning ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini isloh qilish haqidagi fikrlari tahlili.....	170
B.X.Karimov	
Ong muammosining ilmiy – falsafiy va psixologik talqini.....	175
L.M.Karimova	
Jamiyatni modernizatsiyalash sharoitida ayollarning ijtimoiy mobilligini takomillashtirish mexanizmlari	180
M.M.Gulamova	
Yangi O'zbekiston yoshlarini tarbiyalashda "Naqshbandiya Tariqati Nazariyotchisi" ta'limotining ahamiyati.....	185
O.T.Sharipova	
Xojagon tasavvufiy ta'limotida "Olam Kabir" haqida	189
Sh.B.Sattorova	
Mirzo Abdulqodir Bedilning inson va jamiyat haqidagi ta'limotida adolat va tenglik muammosini o'ziga xos tadqiqi.....	194
B.X.Hamdammov	
Boburning insonparvarlik – falsafiy qarashlari.....	200

**DONISHNING TA'LIM VA KADRLAR TAYYORLASH TIZIMINI ISLOH QILISH HAQIDAGI
FIKRLARI TAHLILI****АНАЛИЗ ВЗГЛЯДОВ ДОНИША НА РЕФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ
ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ****ANALYSIS OF DONISH'S VIEWS ON REFORMING THE EDUCATION AND TRAINING
SYSTEM****Akhmedova Zebiniso Azizovna¹**¹Buxoro davlat tibbiyot instituti "Ijtimoiy fanlar" kafedrasini mudiri, dotsent.**Annotatsiya**

Muallif mazkur maqolasida Ahmad Donishning o'z davrining ta'lim tizimi va tarbiyasida amalga oshirilayotgan islohotlar haqidagi fikrlarini tahlil qilgan. U o'zining tarbiyaviy-axloqiy qarashlarini ifodalari ekan, o'tmishdagi fors-tojik, hind, arab, yunon mutafakkirlarining axloqiy asarlariga tayangan.

Аннотация

В данной статье, автор проанализировал взгляды Ахмада Дониша на проводимые реформы в системе образования, воспитания своей эпохи. Высказывая свои воспитательно-нравственные взгляды, он опирался на этические произведения персидско-таджикских, индийских, арабских и греческих мыслителей прошлого

Abstract

In this article, the author analyzed the views of Ahmad Donish on the ongoing reforms in the education system and upbringing of his era. Expressing his educational and moral views, he relied on the ethical works of Persian-Tajik, Indian, Arab and Greek thinkers of the past

Kalit so'zlar: tarbiyaviy-axloqiy qarashlar, tahlillar, islohotlar, qarashlar**Ключевые слова:** воспитательно-нравственные взгляды, анализ, реформы, взгляды**Key words:** educational and moral views, analysis, reforms, views**KIRISH**

Bugungi avlodni tarbiyalash, kamolga yetkazish masalalarini o'tgan mutafakkirlarning qarashlari, ta'limotlarini hisobga olmasdan turib hal etish mumkin emas. Sharqda siyosiy tizim va jamiyatda davom etayotgan o'zgarishlarga qaramay, ta'lim o'tmishdoshlar tomonidan qo'yilgan ko'plab an'ana va qoidalarga rioya qilish orqali amalga oshiriladi. Zero, ta'limning kelib chiqishi va asoslari o'sha olis davrga borib taqaladiki, inson o'zini o'zi tanigandan so'ng, uning ongida barcha tirik mavjudotlardan farqlanishini anglab yetgan. Shu bilan birga, har bir tarixiy davrda ta'lim jarayonida keyingi avlodlar uchun harakat qilish uchun qo'llanma bo'lib xizmat qiladigan tamoyillar ishlab chiqilgan. Demak, muqaddas "Avesto"ning asosiy g'oyasi komil shaxs tarbiyasi masalalarini ko'rib chiqishga qurilgan. Tarixchi va arxeologlarning izlanishlaridan ma'lum bo'ladiki, arablar bosqini davrida eronlik donishmand va ma'rifatparvarlar o'lim azobi ostida o'z ajdodlarining musofirlarning bosqinlari va talon-tarojlaridan omon qolgan asarlarini umid bilan tarjima qilganlar. kelajak avlodlar uchun va shu tariqa madaniyatning o'z xalqining unutilishiga yo'l qo'ymadi. Somoniylar davlatining bebaho xizmatlari shundan iboratki, ular o'zlaridan oldingi avlodlar madaniyatining tiklanishiga hissa qo'shgan, uning yanada rivojlanishi va ravnaq topishiga mustahkam zamin yaratgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Aytish joizki, Sharq olimlarining 70-yillarga qadar maxsus pedagogik-psixologik fikrlarini o'rganish alohida tadqiqot mavzusi bo'lmagan. Ammo hayotiy tajriba va ta'limning tabiati, o'tmish madaniyat tarixi tajribasi Sharq mutafakkirlarining boy merosidan ta'lim-tarbiyaning ko'p qirralarini izlashni va o'rganishni taqozo etdi. Shu nuqtai nazardan, M.Orifiy, N.Ma'sumiy, I.Obidova, M.Lutfullaeva, so'ngra M.Fattoeva, B.Rahimova, A. kabi olimlar va o'qituvchilarning pedagogika tarixi bo'yicha yangi izlanishlari. G'aniyeva, X.Rahimova, X.Afzalova, K.B.Qodirov, I.X.Karimova, Q.Qodirov, F.Sharifzoda, A.Paxlavonov, M.Rahmonov, G'.Mirzoyev, S.Sulaymoniy, Q.Xo'jayev, Ch.Saidov va boshqalar juda puxta va qimmatli ishlar edi. Aynan ular turli davrlardagi tojik mutafakkirlari vakillarini keyingi tadqiqotlarga yo'l ochdilar.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Sharq ta'lim-tarbiya tarixi kengliklariga nazar tashlasak, uning olis olislarga cho'zilgan cheksiz ufqlarini ko'ramiz. Shu bilan birga, bizning ko'z o'ngimizda har bir inson duch kelgan qiyinchilik va to'siqlarga qaramay, borishi kerak bo'lgan tanish yo'l ochiladi.

O'rta Osiyoning Rossiyaga qo'shilishi va bu hududda sodir bo'lgan o'zgarishlardan so'ng mahalliy ziyolilar guruhlarga bo'lingan.

Ba'zi ziyolilar taqdir taqozosiga taslim bo'lib, o'zlari va mamlakat uchun nima kutayotganini kutdilar. Boshqalar esa bu yurtning yorug' kelajagidan umidini yo'qotib, xorijiy davlatlarga ko'chib ketishdi. Uchinchi guruh esa sodir bo'layotgan ijtimoiy-siyosiy voqealarning sabablarini har tomonlama o'rganib, ularning muqarrarligini anglab yetgan holda, bu hodisalarning xalq va o'z vatani uchun foyda va zarari haqida tegishli xulosaga keldilar va Vatan ravnaqi uchun bor kuch-g'ayratlarini sarfladilar. ajdodlarining eng yaxshi an'analarini saqlab qolgan xalq. Ular o'z davlatlarining qoloqligi va mamlakat fuqarolarining umidsiz yashashining asosiy sabablarini xalqning savodsizligi, davlat tepasida joylashgan nodonlik va madaniyatsizlik bilan bog'ladilar. Bu guruh vakillariga, hech qanday mubolag'asiz, ularning yetakchisi Ahmad Maxdum Donish boshchiligidagi pedagoglar kirgan. Ahmad Donishning pedagogik dunyoqarashining shakllanishiga hissa qo'shgan asoslardan biri uning oilasi va u yashagan muhitning tarbiyasidir. Otasi Mullo Nosir ziyoli kishi edi. Ona savodli va tarbiyali ayol bo'lgani uchun o'zining xususiy maktabida qizlarga dars bergan. (7, 41-44 b.). Donish boshlang'ich ta'limni onasining maktabida olgan. Otasining tirishqoqligi tufayli Ahmad Donish o'g'li uchun mos bo'lmagan holda darslar o'qiydigan Qur'on qorilar maktabidan madrasaga ko'chirildi. Maktab muhiti va o'qitish usullari bilim olish uchun nomaqbul bo'lganligi sababli, Donish o'sha vaqtdan beri bunday metodologiyaning ashaddiy raqibiga aylandi. Ammo u madrasa fanlari bilan cheklanib qolmay, Sharq mutafakkirlari va boshqa mamlakatlar olimlari asarlarini o'rganish asosida o'z davrining astronomiya, matematika, tabiatshunoslik, tarix, adabiyot va boshqa fanlarni ham puxta egalladi.

Mutafakkir dunyoqarashining shakllanishida muhim rol o'ynagan yana bir asos Sharq falsafasining ta'siri, butun insoniyat o'qituvchilari - Zaratushtra, Budda va boshqalarning ta'limotlari bilan tanishish edi.

Adibning tarbiyaviy va axloqiy qarashlari rivojida islom madaniyatining ta'siri ham katta ahamiyatga ega edi. U o'zining tarbiyaviy-axloqiy qarashlarini ifodalar ekan, o'tmishdagi fors-tojik, hind, arab, yunon mutafakkirlarining axloqiy asarlariga tayangan. Masalan, adibning mashhur asari – "Nodir hodisalar"da muallifning Abdurahmon Jomiyning "Bahoriston" ("Bahor bog'i"), Sa'diy Sheroziyning "Guliston" ("Guliston") asarlariga chekinishlarini kuzatish mumkin. Unsurulmaali Keykavusning "Nasihat-nomi" ("Tasdiqlash kitobi"), Zayniddin Mahmud Vosifiyning "Badoeulvakoy" ("Ajoyib voqealar"), Aristotelning "Nikomakiy axloqi" va "Eudomova etikasi".

Saroyda xizmat qilish, amirlarning boshqaruv usullari bilan tanishish, berilgan imtiyozlardan foydalanish imkoniyati Donish dunyoqarashining rivojlanishiga, estetik-pedagogik qarashlarining shakllanishiga ham ta'sir ko'rsatgan omillardir.

Ahmad Donishning axloqiy-pedagogik qarashlari rivojiga, uning tafakkuridagi tub o'zgarishlarga ta'sir ko'rsatgan yana bir muhim asos mutafakkirning Rossiyaga qilgan uchta tarixiy va taqdirli sayohati ta'siridir. Bu mamlakatning iqtisodiy, madaniy va siyosiy hayoti bilan tanishish Donishning Buxoroda ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini isloh qilish zarurligi haqidagi tanqidiy qarashlarining shakllanishida eng muhim omil bo'ldi.

Donishning Rossiyaga birinchi safari 1857-yilning avgustida bo'lib o'tdi. 1858-yil 11-12-yanvarda Peterburgdan, 23-mayda Orenburgdan Buxoroga qaytib keldi.

Bu safarda amir Nasrullo kotiblik lavozimidan tashqari hukumat sirlarini kuzatish va tekshirishni, davlat ahvolini tahlil qilishni va oliy taxtga batafsil hisobot yozishni ham buyurdi (6, 42-44 b.).

Ahmad Donish vataniga qaytgach, amirga Rossiya ilm-fani, madaniyati va iqtisodining rivojlanishi haqida batafsil hisobot yozadi.

Ahmad Donish birinchi kotib sifatida qatnashgan elchilarning ikkinchi tashrifi 1869-yil 29-avgustda Toshkentdan Orenburgga, 2-oktabrda Moskvadan Sankt-Peterburgga bo'ldi. 1870-yil boshida elchilar o'z vatanlariga qaytishdi. Ahmad Donish ikkinchi safari davomida Rossiya davlatining turli tarmoqlari vakillari bilan rasmiy va norasmiy uchrashuvlarda o'zini ilm-fanning yetuk arbobi sifatida ko'rsatdi, 37.

madaniyat va siyosat. Amir Muzaffarning unga eng yaxshi siyosatchi, diplomat va o'qimishli shaxs sifatida ishonchi shu darajada ortdiki, u "dars" degan faxriy unvon bilan taqdirlaydi, hatto saroyda yuqori lavozimni taklif qiladi. Biroq Donish uzrli sabablarni ko'rsatib, bu pozitsiyani qabul qilishdan bosh tortdi.

Ahmad Donishning Peterburgga uchinchi safari 1873-1874-yillarga to'g'ri keladi. Elchilar 1873 yilning kuzida Buxorodan yo'lga chiqib, 1874-yilning yanvarida Peterburgga yetib kelishdi. O'sha yilning mart oyida ular Buxoroga qaytishga yo'l olishdi.

Elchilarning Rossiya imperatori Aleksandr II ga uchinchi marta tashrif buyurishlaridan maqsad Amu daryosining o'ng qirg'og'idagi yerlarning Buxoro davlatiga o'tishi munosabati bilan Buxoro amiri Muzaffarga minnatdorchilik bildirish edi. Xiva xoni mag'lubiyatga uchragach, Rossiyaga o'tgan.

Amir nomidan minnatdorchilik bildirishdan tashqari, elchilarning yana bir vazifasi imperatorni qizi Mariyaning to'yi munosabati bilan tabriklash edi.

Ushbu sayohatlar Donishga nafaqat Rossiyaning iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayoti bilan tanishish, rus xalqining dunyoviy fanlarni o'rganish va maktab ta'limi usullarini takomillashtirish bo'yicha ilg'or qarashlarini o'rganish, balki o'zini o'zi boshqarish qobiliyatiga ega bo'lish imkoniyatini berdi. oliy martabali bilimdon shaxslar bilan yaqindan tanish.

Donishning Toshkent general-gubernatori tarjimoni P.I.Pashino, rus sharqshunosi V.Grigoryev, Rossiya Tashqi ishlar vazirligi tarjimoni Kazimbek Obiddinov, Rossiya hukumati amaldori N.Stremouxov va boshqalar bilan, shubhasiz, foydali natijalar berdi.

Rasul Xadizoda "P.I.Pashino o'z davrining ilg'or shaxslaridan biri bo'lgan, "Sovremennik" jurnalida hamkorlik qilgan va N.A. bilan do'stona yozishmalar olib borgan. Dobrolyubov va N.A.Nekrasov» (2, 53-58 b.). Shundan kelib chiqib, Donish, shubhasiz, undan rus ilg'or mutafakkirlari va pedagoglari, ularning ilg'or qarashlari haqida ma'lumot olishi mumkinligini taxmin qilish mumkin.

Donish bilan uchrashuv va suhbatlar davrida sharqshunos olim V.Grigoryev Orenburgda Rossiya Tashqi ishlar vazirligining chegara komissiyasi raisi lavozimida ishlagan va tabiiyki, adabiy-ilmiy suhbatlardan har ikki tomon ham ko'p foydali narsalarni o'rgangan ular o'rtasida sodir bo'lgan.

Shunday qilib, yuqoridagi faktlarga asoslanib, Donish o'zining tarixiy sayohatlari tufayli taniqli olim va mutafakkirlar bilan muloqot qilish va uchrashish, Rossiya va Yevropa ma'rifatparvarlarining ilg'or qarashlarini o'rganish uchun keng imkoniyatga ega bo'lgan degan xulosaga kelish mumkin. Bu uchrashuvlar Ahmad Donish dunyoqarashining shakllanishida, tarbiyaviy qarashlarining rivojlanishida katta ta'sir ko'rsatdi.

Mutafakkirning Buxoroning ilg'or ziyolilari orasidagi yuksak nufuzi va munosib mavqei, ayniqsa, Rossiya imperatori, bu o'lkaning siyosat arboblari, olimlari va jurnalistlarining Donish nomiga aytgan maqtoqli so'zlari Buxoro hukmron elitasi va hatto amirning ham obro'-e'tiborini oshirishga xizmat qilgan. O'zi unga juda ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'ldi. Amir va uning amaldorlari Ahmad Donishni islohotchi g'oyalari, rostgo'yligi, ma'rifatparvarligi uchun yomon ko'rishlariga qaramay, uni jazolashdan cho'chidilar.

Donishning shon-shuhrat va yuksak nufuzga ega bo'lishi uning ilg'or qarashlari va tarbiyaviy qarashlarining yanada rivojlanishi va faollashishiga ham hissa qo'shdiki, buni mutafakkirning ta'lim tizimini yangilash va dunyoqarashini shakllantirishdagi boshqa omillar qatorida ko'rish mumkin. jamiyat tarbiyasi.

Ana shunday og'ir va taqdirli davrlarda ko'pincha tarix irodasi bilan jamiyatning dolzarb muammolariga yechim izlashni o'z zimmasiga olgan buyuk shaxslar dunyoga keladi.

Ta'lim tizimini o'zgartirish va umuman, o'z mamlakatini boshqarishda tub o'zgarishlarni qo'llab-quvvatlagan, qo'rqmasdan va qo'rqmasdan birinchi mutafakkir.

mamlakatda Ahmad Maxdum Donish bor edi. Ma'rifiy harakatga asos solib, o'z atrofiga o'z davrining ilg'or ziyolilari orasidan ko'plab hamfikrlar va izdoshlarni to'pladi. Ular fan va madaniyatni rivojlantirish, ta'lim tizimini yangilash, fan va texnika yutuqlariga qo'shilish, Buxoro amirligida adolat o'rnatish yo'llarini izlashga intildilar.

Ahmad Donishning fikricha, Buxoro amirligida maorifning qoloqligining asosiy sabablari mang'itlar hukmronligining mavjud tuzumi, feodal munosabatlari va amirlarning o'zlari va davlatning hukmron elitasining ma'rifatsizligi edi.

O'sha davrlarda xalqimizning qator mutafakkirlarining Yevropa, Rossiya, Eron, Turkiya va boshqa rivojlangan mamlakatlarga qilgan sayohatlari ham dunyoqarashining kengayishiga, yangi ilg'or tafakkurning uyg'onishiga xizmat qildi. Donish, Vozex, Abdurahmon Mustazir va boshqa mashhur shaxslar sayohatlaridan qaytgach, ilm-fan va texnikani targ'ib qilish borasidagi faoliyatini faollashtirib, eski ta'lim tizimini isloh qilishga chaqirdilar. Ular o'zlarining asosiy vazifalarini butun Buxoro aholisini bilimli qilishda ko'rdilar. Bu mutafakkirlar ma'naviy erkinlikka, so'ngra ijtimoiy-siyosiy mustaqillikka xalqning umuminsoniy savodxonligi va bilimli bo'lishi orqaligina erishish mumkinligini anglab yetdilar.

Ahmad Donish boshchiligidagi chinakam ma'rifatparvarlar aqidaparastlikni yo'q qilish uchun ilm-fanni, ilm-fanni targ'ib qildilar, yangi usul maktablari barpo etish, maktab va madrasalarda o'quv dasturlarini yangilash xalqni saodat va ma'rifatning keng yo'lga olib borishiga qat'iy ishonidilar.

O'tgan asrlardagi ilg'or erkin fikrli alloma va mutafakkirlarning bebaho asarlarini o'rganish o'quv dasturidan chiqarib tashlandi. Donish o'zining izdoshlari – pedagoglar bilan birgalikda Sa'diy, Hofiz, Bedil kabi buyuk mutafakkirlar asarlarini hamda matematika, geometriya, geografiya, astronomiya va boshqalar kabi dunyoviy fanlarni o'rganishni o'quv dasturlariga kiritishni targ'ib qildi va talab qildi.

Ahmad Donish Rossiyada ilm-fan va maorif rivojiga ishonch hosil qilib, jamiyat taraqqiyotining asosiy omili, eng avvalo, ilm-fan va maorifni takomillashtirish ekanligini anglab yetdi. Buxoro amirligidagi ta'lim va tarbiya tizimini tanqid qilgan mutafakkir bu tizimni tubdan o'zgartirish va isloh qilish jarayonida faol ishtirok etdi.

Yozuvchi boshqa mamlakatlarga qilgan sayohatlari chog'ida o'zga mamlakatlarda til o'rganish ishlari kerakli darajada bo'lganini, Buxoro maktablarida esa 2-3 yil faqat arab tilini o'qitishga bag'ishlanganiga guvoh bo'ldi. Shu sababdan ham Ahmad Donish ta'lim va ta'lim tizimida katta islohotlar o'tkazish tarafdori edi. Ahmad Donishning bu faoliyatini ta'riflab, S.Ayniy "Buxoro inqilobi tarixi" asarida "Ahmad Donish dinning rasmiy vakillarini shafqatsizlarcha tanqid qilib, hukmdorlar va zodagonlar o'rtasida hukm surgan buzulqilni fosh etib, o'qitishdagi kamchiliklar haqida qo'rqmasdan yozgan. usullari, madrasa shogirdlariga o'qitiladigan ko'pchilik fanlarning befoyda va befoydaligi".

Reaksiyon ruhoniylar maorif sohasida islohotlar o'tkazishga yo'l qo'ymasligiga va amirning bunday o'zgarishlarni amalga oshirishga qodir emasligiga ishonch hosil qilgan Ahmad Donish o'z farzandlari Asad va Abdulkarimga, ularning timsolida esa boshqa yoshlarga murojaat qilib, ularga murojaat qilmaslikka chaqiradi. keraksiz fanlarni o'rganish uchun vaqtni behuda sarflash va ularning e'tiborini zarur dunyoviy fanlarni mustaqil o'zlashtirishga qaratish. Shunday qilib, u o'z farzandlariga aytadi: "Vikoiusning qisqacha mazmunini" o'zlashtirishingiz shart emas, chunki muallif ko'targan muammolar hali o'z tasdig'ini olmagan; balki ularni aql-idrok bilan idrok etish mumkin yoki boshqa bir olimning fikri yoki bayonotiga murojaat qilib, ularning haqiqatini taxmin qilish mumkin" (4, 64-67 b.). Donishning madrasada o'qitiladigan nufuzli kitoblardan birini bilmasligining o'ziyoq Buxoroning o'sha davrdagi ta'lim dasturlariga ochiqdan-ochiq e'tiroz bildirgan edi.

Ahmad Maxdum Donish 19-asr tojik madaniyati va ma'rifatining atoqli va mashhur arboblardan biri sifatida e'tirof etilgan. U realist yozuvchi, atoqli olim va ta'lim-tarbiya targ'ibotchisi sifatida haqiqat va ijtimoiy adolat uchun kurashdi.

Bugungi kungacha yetib kelgan, Rossiya kutubxonalarida fondlarida saqlanayotgan hujjatlar va faktlar, rus nashrlari va kitoblarida chop etilgan ma'lumotlar Ahmad Donishning buyukligi, bilimdonligi va g'ayrioddiy iste'dodidan dalolat beradi. Xususan, rus sharqshunosi Kostenko L.F. 1870-yilda rus diplomatik missiyasining Buxoroga tashrifi chog'ida davlat muzokaralarini amirning ishonchli vakili Mir Ahmad Donish olib borganini qayd etadi. Boshqa suhbatdoshlar bilan solishtirganda, u ancha sodda ko'rinaradi, lekin g'ayrioddiy aqlli va qobiliyatli odam bo'lganligi sababli, u davom etayotgan muzokaralarning har qanday nozik tomonlariga tezda javob qaytardi (2, 53-54 b.).

Ahmad Donishning Peterburgga so'nggi safari, ya'ni 1874-yildan so'ng, Peterburgning ko'pgina gazetalarida barcha kelgan Buxoro elchilaridan Mir Ahmad, ya'ni Ahmad Donish o'zining xizmatlari bilan ayniqsa yaqqol ko'zga tashlanadi, deb yozadi. Chunonchi, Rossiyaning "Golos" gazetasi Abduqodirbek boshchiligidagi diplomatik missiya tarkibi haqida yozgan edi, Mir Ahmad

saboq “Aslida u yozuvchi, shoir va astronom bo‘lganligi sababli kelajakdagi voqealarni yulduzlar harakati bilan belgilaydi”.

Ahmad Donish o‘sha davrdagi Buxoro amirligining ilm-fan olami namoyandalari va ilg‘or ziyolilari orasida g‘oyat katta muvaffaqiyat va shuhrat qozongan. Ahmad Donish ijodiga, qarashlariga esa har kim bilimi, dunyoqarashi yoki jamiyatdagi mavqeiga qarab baho berdi.

Ahmad Donishning Buxoro amirligining boshqaruv tizimiga zid bo‘lgan va unga to‘g‘ri kelmaydigan ilg‘or va realistik qarashlari hukmron doiralar tomonidan salbiy qabul qilinishi mutlaqo tabiiydir. Shuning uchun ham ular reaksiya va diniy saroy ulamolarini unga qarshi gijgilab, hatto uning orqasidan ham Ahmad Donishni kofir (kofir) va musulmon dinidan qaytgan deb e‘lon qildilar.

XULOSA

Yuqorida ta‘kidlanganidek, Donishning ma‘rifiy, ma‘rifiy va siyosiy qarashlari nafaqat zamondoshlari, balki undan keyingi avlod ma‘rifatparvarlari, jadidchilar, inqilob tarafdorlari uchun ham qo‘llanma bo‘lib xizmat qilgan.

Tarixchi Namoz Xotamov Donishning ma‘rifiy va islohotchilik qarashlari jadidchilik harakati tarafdorlariga katta ta‘sir ko‘rsatdi, deb hisoblaydi: “Tojik xalqining sermahsul farzandi Ahmad Donish va o‘zbek xalqining farzandlari Zokirjon Furqat, Muhammad Aminxo‘jalarning tarbiyaviy qarashlari. Muqimiy, Zavqiy va boshqalar jadidchilikning birlamchi manbasi bo‘lib xizmat qilgan. Ular orasida Ahmad Donish ayniqsa mashhur bo‘ldi”

Donishning ma‘rifiy qarashlari XIX asr oxirlaridayoq Buxoro, Samarqand, Farg‘ona, Toshkent, Xiva va O‘rta Osiyoning boshqa hududlarida shuhrat qozongan.

ADABIYOTLAR RO‘YAXTI

1. Akhmedova, Z. A. (2023). HISTORICAL, RELIGIOUS, AND PHILOSOPHICAL IDEAS OF AHMAD DONISH. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 4(04), 254–257. <https://doi.org/10.37547/mesmj-V4-I4-37>
2. Akhmedova Z. A. THE PROBLEM OF HUMAN EXISTENCE AND THE PROBLEM OF NATURE IN THE PHILOSOPHY OF AHMAD DONISH //Oriental Journal of Social Sciences. – 2023. – T. 3. – №. 03. – С. 53-58.
3. Akhmedova Z. A. INNOVATIVE IDEAS (FOR HIS ERA) OF THE THINKER AHMAD DONISH //Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals. – 2023. – T. 3. – №. 05. – С. 101-104.
4. Akhmedova Z. A. THE CONTRIBUTION OF AHMAD DONISH TO THE DEVELOPMENT OF EDUCATION IN THE EMIRATE OF BUKHARA //The American Journal of Political Science Law and Criminology. – 2023. – T. 5. – №. 04. – С. 64-72.
5. Хотамов Н. Б. МОРАЛЬНОЕ ОГРАНИЧЕНИЕ ТАДЖИКОВ В ПЕРИОД НАЦИОНАЛЬНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО РАЗМЕЖЕВАНИЯ СРЕДНЕЙ АЗИИ //Историк (Муаррих). – 2022. – №. 2 (30). – С. 49-62.
6. Akhmedova Z. A. REFORMATIVE VIEWS OF AHMAD DONISH IN MODERNIZATION EDUCATIONAL SYSTEMS IN THE EMIRATE OF BUKHARA (XIX AND EARLY XX CENTURIES) //Journal of Social Research in Uzbekistan. – 2022. – T. 2. – №. 01. – С. 42-51.
7. Akhmedova Z. A. PHILOSOPHY OF THE FIRST JADID AHMAD MAHDUM DONISH //CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES. – 2021. – T. 2. – №. 12. – С. 41-44.